

HÜCCETÜ'L-İSLAM
İMAM-I GAZALİ

İHYÂ-U
ULÛMİ'D-DÎN

---

1. CİLT

TERCÜME EDEN
MEHMET A. MÜFTÜOĞLU

YENİDEN TETKİK VE TASHİH EDEN
A. FİKRİ YAVUZ
İSTANBUL ESKİ MÜFTÜSÜ

Çelik
YAYINEVİ

TAKDİM

İmam Gazali Hazretlerinin, “İhya-i Ulûm” adlı bu ünlü eseri, Çile Yayınevi tarafından da hazırlatılarak dört cild halinde (1980) yılında yayımlanmıştı. Okuyuculara arzedilişinden sonra, gelen teklif ve temenniler üzerine, bu eserin çeşitli yönlerden ıslâh edilerek daha mükemmel bir şekilde basımının yapılması yayınevince uygun görüldü. Eser üzerinde gereken çalışmanın yapılması da bana teklif edildi. Böyle bir çalışmanın birkaç yönden faydalı olacağını düşünerek bu teklifi kabullendim ve uzun bir zaman içinde bu dört ciltten ibaret hacimli eseri baştan sonuna kadar okudum. Böylece, gücümün yettiği kadar bir gayretle düzeltmeler yaparak ıslahına çalıştım

Şu bir gerçek ki, bir eseri tercüme etmekle, tercüme edilmiş bir eser üzerinde tasarrufta bulunmak arasında çok fark vardır. Şöyle ki: Her yazar, kendi kavrayış ve ifade tarzına göre bir tercüme yapar ve buna göre de tercümedeki başarısı değer kazanır. Fakat böyle tercüme bir eser üzerinde, aynı dille düzeltmeler yapmak zordur ve başarı nispeti de daha azdır. Bununla beraber, mümkün olanı yaptım.

Okuyucuların tenkid ve ikazlarını beklerken, kusurlarının bağışlanması ve bu eserden yararlanma imkânını bahsetmesini yüce Allah'dan niyaz ederim.

A. Fikri Yavuz

MÜHİM BİR AÇIKLAMA

İmam-ı Gazâlî, insanlık tarihinde nev'i şahsına münhasır büyük bir İslam mütefekkidir. Bu zatın en mühim eseri de hiç şüphesiz ki **İHYAU ULÛMÎ'D-DÎN**'dir. Çünkü İslam tarihinde, ne şarkta ne de garpta bu mevzuda böyle bir eser yazılmamıştır.

Eserin ehemmiyetine binâen daha önce neşredilmiş bulunan nüsha, İstanbul Eski Müftüsü Muhterem A. Fikri Yavuz Hocamız tarafından uzun bir çalışma ile başından sonuna kadar, Arapça aslına sadık kalınarak, tekrar kelime kelime tedkik ve tashih edilmiş ve eser, mükemmel hâle getirilmiştir. Bu çalışma Yayınevimiz tarafından da yeniden dizdirilip basılarak muhterem okuyucularımızın istifadesine sunulmuştur.

GAZÂLÎ KİMDİR?

Kitabın değerli yazarı Gazâlî hazretleri hakkında İslâm Kâleminin büyük yazarlarından Hindistanlı Ebul-Hasan En-Nedvî'nin kaleminden çıkma şu kısa bilgiyi arz edelim:

O, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Ettûsî'dir. Ebu-Hâmid El-Gazâlî hazretleri, Tûs [Meşhed] şehrinin Taberan Köyünde Hicri (450)'de doğmuştur. Babası, salih ve fakir bir kimseydi. Elinin emeğiyle geçinirdi. Âlimlerin meclisine gider, Onlarla oturur, sohbetlerini dinler, hizmetlerinde bulunurdu. Kazancından onlara imkân nisbetinde harcardı. Sözlerini dinlediğinde hüngür hüngür ağlardı. Cenab-ı Hak'tan kendisine fâkih bir evlad ihsan etmesini dilerdi. Vaaz meclislerine gittiğinde orada da ağlar, Allah'dan vâiz olacak bir evlât ihsan etmesini dilerdi. Her iki dileğini de kabul buyuran Cenab-ı Hak ona Muhammed El-Gazâlî gibi bir fâkih ve Ahmed El-Gazâlî gibi bir vâiz ihsan etti.

Baba vefat edeceği zaman, küçük Muhammed ile Ahmed'i okutmak üzere salih bir dostuna teslim etti, tavsiyeleri hakkıyla yerine getirildi. Fakat mirasları bittiğinde bir medreseye devam etmelerini söyledi. Böylece Gazâlîler ilmî bir yolculuğa başladılar. Muhammed Gazâlî sırasıyla şu hocalardan ders aldı:

1- Ahmet b. Muhammed Er-Razkanî.

2- İmam Ebu-Nasr el-İsmailî.

3- Ayrıca Nisabur'da İmamul-Harameynin yanında Mezhep, Hilafiyât, Cedel ve Usul okudu ve en yüksek ilmî payeye erişti.

Dört yüz talebe arasında Üstadının birinci asistanı olan Gazâlî, aynı zamanda onun vekili idi. Hicrî 478'de İmamul-Haremeyn vefat edince, Gazâlî 28 yaşında idi. Vezir Nizamul-Mülk ile görüşmek üzere huzurlarına çıktı. O zaman âlimlerin ilmi konularında toplantı yeri olan vezirin meclisinde genç Gazâlî büyük alimlerle mücadeleye tutuştu, hasımlarını mağlup edip üstünlüğünü isbat etti. Âlimler onun üstünlüğünü kabul ettiler. Bu durum, vezirin hoşuna gitti ve onun Bağdad'daki "Nizamiye" medresesinin baş müderrisliğine (rektörlüğüne) tayinine sebep oldu. 34 yaşındaki Gazâlî 484'de Bağdad'a gidip vazifeye başladı. Böyle bir vazife bu yaşta Gazâlî'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır.

Muâsır Abdul-Gâfir el-Fârisî der ki:

"Bağdad'da Gazâlî öyle bir raddeye geldi ki şöhreti, büyüklerin, emirlerin ve hilafet dairesinin şöhretini aştı. Derslerinde 400 kişi hazır bulunuyordu."

Abbasî halifesi El-Müstâzhir, Gazâlî'yi son derece takdir ederdi. Onun isteği üzerine Gazâlî, Batınîleri reddeden kitabını yazıp halifeye atfen kitabında "El-Müstâzhirî" adını verdi.

Ünlü Gazâlî bir âlimin varabileceği bütün mertebe ve makamlara ulaştığı bir devrede, yapılması güç bir iş yaptı. Baş müderrisliği şöhreti, mertebeyi, malı, mülkü ve âile fertlerini bırakarak biricik söz sahibi olduğu ilim devletinden elini-eteğini çekerek fakir ve gariplerin hayatını yaşamak için sahralara daldı. Böylece ilim ve akide tarihinde emsaline ender rastlanan bir şahsiyet teşekkül etti.

Bağdad'dan saâdet ve yakini bulmak için çıktı. Hedefine ulaşip tekrar saadetli bir mü'min olarak evine döndü.

Bu hareketini Gazâlî şöyle özetliyor:

“Bu manevî seyahat on sene sürdü. Bu yalnızlıklar âleminde sayılamıyacak kadar çok keşiflere mazhar oldum. Hatırımda kalan ve faideli olanı şudur:

Hakiki sofiler Allah yolunda giden biricik insanlardır.

Onların siyreti (hal ve gidişatı) en güzel siyrettir. Yolları Kur'an ve sünnet olduğu için en doğru yoldur. Ahlâkları Muhammedi olduğu için en temiz ahlâktır. Eğer akıllıların bütün akli, hakîmlerin bütün hikmeti bir araya gelse ve şeriatın esrarına vakıf olan zatların da ilimleri buna eklense, onların ahlâkından zerreyi değiştirip daha güzelini getiremezler! Buna imkân bulamazlar. Zira onların zâhir, batın bütün hareketleri Nübüvvet penceresinden alınmıştır. Çünkü yeryüzünde ışık veren tek kaynak. Nübüvvet penceresidir.

GAZÂLÎ İÇTİMAÎ BİR ISLAHATÇI [MÜCEDDİD]DİR.

Gazâlî hazretleri iki yönden tecdide girişmiştir:

- a. Felsefeyi tenkid etmek,
- b. Kelâm ilmini yeni bir tarzda arz etmek.

Hazretin ikinci cephesini “İHYA” adlı eseri temsil etmektedir. Zira ‘İHYA’ müslümanların hayatında derin bir tesir icra eden İslâmî kaynaklar cümlesindendir. Bu kitab uzun zaman Müslümanların akıl ve nefislerini hükmü altında tutmuştur.

Hâlen de benzeri kitabların hiç birisine nasip olmayan bir tarzda dinî çevrelerde tesir etmektedir! Âlimler ve tedkikciler onu öğüp durmaktadırlar. Meselâ; hadîs hafızı imam “Zeyneddin” Ebul-Fazl el-Irakî [806 Miladî] “İHYA” hakkında şunları söyler:

“O İslâmî kitapların büyüklerindendir.”

Gazâlî'nin muâsırı ve İmamı Haremeyn'in talebesi Şeyh Abdul-Gafır El-Farisî:

“İHYA, Gazâlî'nin eşsiz eserlerindendir,” der.

Şey Ebu-Muhammed el-Kâzerûnî:

“Eğer bütün ilimler yok olsa, hepsi İHYA'dan çıkabilir.” der.

İmam Nevevî hazretleri “İHYA” yı çok beğenir ve onu son derece takdir ederdi.

Bu ve benzer sözlerin mübalağadan hali olmadığını farzetsek bile yine de bunlar en azından halkın bu kitabın tesirinde kaldığına delalet eder. Ayrıca alimlerin onu mütalaa ettiğinin delilidir.

İbni Cevzî [597 H.] **“Telbisi İblis”** adlı eserinin birçok yerinde Gazâlî'yi tenkid eden muhaddislerin yoluna göre sabit ve sahih olmayan hadîslerle “İHYA”sının dolu olduğunu iddia edip ileri sürdüğü halde, Kitabın tesirinde kalarak **“Min-hacû'l-Kasidîn”** adıyla **“İHYA”**yı kısaltmış bulunuyor.

Gazâlî, Bağdad'dan çıkıp mücahede, ibadet ve halktan uzak olma zahmetlerine katlandıktan, korku, ümid, Zühd, mârifet ve yakın devrelerini geçirdikten ve bütün bunların tadını tattıktan sonra **“İHYA”**yı yazdı. Böylece **“İHYA”** onun nefsinin bir sureti, düşüncelerinin aynasıdır. Bu sırra binâen okuyucuların nefsinde çok tesir eder. Ve bu sırra binaendir ki, ondan hayat fişkırrır.

Cenab-ı Hak, ruhî saadet ve hakikî mârifet ile Gazâlî'ye ikram ettikten sonra onda ilme değer verme, halkın içinde bulundukları lezzetlere dalma, dünya yaşamına sımsıkı sarılma

gibi halleri araştırma hissi belirdi. Alimlerle diyanet ehlinin, hükümdar ve siyaset erbabının yanında bir mevki kapmaya nasıl can attıklarını, bunun için de manasız cedel ve hararetli münakaşaları nasıl tâkip ettiklerini ve nefsin temizlenmesinden vazgeçip, ahiret ilmini bir tarafa atarak ahkâmın fer’î meselelerini öğrenmek ile nasıl iktifa ettiklerini müşahade etti.

Sözde halkın ıslahına çalışanların süs ve gösteriştan ibaret hallerini, ahenkli ve düzgün sözlerinin hakikatini, halkın gafletini, bilenlerin susmasını, uyarıcının yokluğunu da müşahade etti. Bütün bunlar, ümmetin her tabakasının vehimlerini belirten, derman getiren ve dertlerin teşhisini yapan “İHYA” Kitabının telifine sebep oldu. Gazâlî’yi “yaz” diye tahrik etti. Gazâlî’nin bu yaptığı açıkça “ölüme hazır ol, ahirete azık peyda et, dînin hakikatına ve özüne yapış, üstün ahlâklarla süslen” demektir.

Gazâlî hazretleri bizzat bu durumu “İHYA”sının başında dile getirerek der ki:

“Yolun rehberleri, Peygamberlerin vârisi bulunan alimlerdir. Oysa zaman onlardan boşalmıştır. Ancak suretciler kalmıştır. Onların da çoğuna şeytan galebe çalmıştır! Dünya hırsı onları saptırmıştır. Her biri dünyasına meftundur, mârûfî münker, münkeri mârûf görececek raddeye gelmişler. Hattâ din ilmi yok olmuş, yeryüzünden hidayet alametleri silinmiştir!

Hakimlerin, kadıların hasımlar arasında hüküm verdikleri fetvalar halk için ilim olmuştur. Veya böbürlenmeyi isteyenin elde etmeye cân attığı Cedel ilim yerine geçmiştir. Yahut da halk tabakasının kalbini çelmeye elverişli olduğundan

vaazın istediği süslü konuşmadır, hayalini verdiler. Çünkü bu için hâricinde haram yemeye elverişli bir tuzak göremediler. Ahiret yolunun ilmi, Kur'an'da Allahu Teâlâ'nın fıkıh, hikmet, ilim, ziyâ, nur hidayet ve rüşd diye adlandırdığı selefın yoluna gelince, bu halkın arasından kalkmış ve unutulmuştur! Bu durum dinde korkunç bir yıkım ve tehlikeli bir hastalık olduğundan, dinî ilimleri ihya etmek için bu kitabı hazırlamayı mühim bir iş, geçmiş imamların yollarını keşfedici ve selef-i salihin ile Peygamberlerin nezdinde menfaat verici ilimlerin yönlerini izah edici bir vazife telakki ettim.”

Görüldüğü gibi Gazâlî, bu kapsayıcı fesadın en büyük mesuliyetini âlimlerde ve din ehlinde görüyor. Bu durumların bozulmasında ilk sebep onlardır diyor ve şöyle devam ediyor: “Çünkü ümmetin tuzu onlardır. Tuz bozulursa onu ne ıslah edebilir!”

Alimlere hitaben yazılan bir şiir'i misal getiriyor:

“Ey okuyucu kitlesi, ey memleketin tuzu! (Söyler misiniz) Tuz bozulduğunda onu ne ıslah eder?”

Kalblerin nasıl hastalandığını, ahiretten nasıl gafil bulunulduğunu açıklıyor, sebeplerini belirtiyor. O sebepler cümlesinden olarak âlimlerin hastalığını gösteriyor. Oysa onlar, kalblerin doktorlarıdır. Acaba doktor hasta ise, hastaların hali ne olur. Hasta doktorun ilâcına başka hastalar iltifat eder mi?

Böylece halkın bozulmasını idarecilerin bozukluğuna, idarecilerin bozukluğunu da alimlerin fesadına bağlar.

Gazâlî hazretleri, Melik Şah'ın oğlu Sencar'ın, Nizamul-Mülk'ün oğlu Fahrul-Mülk'ün vezirlikleri zamanında

“Nizamiye”nin baş müderrisliğini yaptı. 500 tarihinde Fahrul-Mülk öldürülünce, Gazâlî müderrisliği bırakıp memleketi Tus’a çekildi. Evinin yanında bir zaviye ile medrese yaptırdı. Orada tâlim ve terbiyeye devam etti. Melikşâh’ın oğlu Sultan Muhammed 500’de Ahmed bin Nizamul-Mülk’ü vezir tayin ettiği zaman Vezir, Gazâlî’den yeniden Bağdad’a dönmesini istedi. Onun oradaki yerini dolduran kimse olmadığını beyan etti. Çünkü Nizamiye, hilafetin iftihar medarı idi. Hilâfet makamı bunu istiyordu. Devlet erkânının imzalarını kapsayan davetname Nizamü’l-Mülkün, oğlu Ahmet Kıvamîd-din’den geldiğinde Gazâlî özür beyan ederek Tus’da kalmaya devam etti. Geri kalan hayatını din ve ilimle meşgul olmakla geçirdi. İlim ruhu hâlâ Gazâlî’de taptaze idi. 504 de “El-Müstesfa” adlı kitabını telif etti. Bir sene sonra da Allahın **“Ey itminana kavuşan nefis! Rabbine razı olduğun ve razı kılındığın halde dön!”** emrine uyarak ahrete göçtü.

Hicri 505’de Cemazül-Ulâ ayında ve Pazartesi günü şafak zamanında vefat etti.

Allah bizi feyzinden feziylendirsın, âmin!..

Bismillâhir-rahmânir-rahîm

KİTABA GİRİŞ

Önce, yüceliği katında, her övenin övgüsü önemsiz kalırsa da, ben de Allah Teâlâ Hazretlerine onlar gibi hamd ve senâ ederim.

Başta Kâinatın Efendisi olmak üzere, diğer bütün peygamberlere de selâm ve teslimiyetlerimizi sunarım.

Dinî ilimlere canlılık vermek gayesi ile bu kitabı yazmak için harekete geçen azmimin bana hayırlı sonuçlar kazandırmasını Allah'dan dilerim.

Ey inkârcılar arasında aşırılıkla dil uzatan ve ey gafiller içinde azgınlıkla saldıran kişi! Derhal senin gururunu ve nefsine olan güvenini kırıp yok etmek istiyorum.

Senin, hakkı görmeyip bâtila yardımcı olman, cehâleti övmen ve bir de, kalbini islah edip nefsini temizleyerek kulluk şerefine erişme gayesini taşıyan, bilginin gereği olarak şekilcilikten sıyrılıp sâlih amele yönelen, hayatını boşuna harcamanın zararlarından bir kısmını gidermeye çalışan kimselere haksız yere saldırmaman, beni konuşmaya mecbur etti. İşte senin nifak çıkarmaktaki kötülüğün, benim konuşmama yol açtı.

Buna rağmen, geçmişteki kusurlarımın bağışlanmasını gerektirecek kadar sıhhatli bir eser yazabileceğimden endişe duyuyorum. Ancak Kâinatın Efendisinin, haklarında şu haberi verdiği kimselerin durumuna düşmemek için yazıyorum:

أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَّمْ يَنْفَعَهُ اللَّهُ شُبْحَانَهُ بِعِلْمِهِ.

“Kıyamet gününde azab yönünden insanların en şiddetli durumunda olanı, o âlimdir ki, Allah onu bildiği ile faydalandırmamıştır.”¹

Ömrün hakkı için yemin ederim ki, inkârdaki senin inatçılığının tek sebebi, büyük bir çoğunluğu kaplayan hastalıktan başka bir şey değildir. O hastalık da şu: İşin sonunu düşünmekte kusur etmek, gelecek tehlikenin büyüklüğünü anlayamamak, her an dünyanın geçmekte ve âhiretin yaklaşmakta bulunduğunu görmemek, ecelin her an gelebileceğini, ebedî yolculuğun uzun ve engelli, eldeki azığın ise çok az ve buna karşılık tehlikelerin çok büyük ve korkunç olduğunu görmemektir.

Allah rızâsı taşımayan bir ilmin ve böyle bir ilimle yapılan amelin Allah katında değeri yoktur. Uzun âhiret yolculuğunun çok yorucu olacağını bilmeyen her insan topluluğunun başına gelen felâketlerin kaynağı, belirtilen inkâr hastalığıdır. Engelleri ve tehlikeleri yalnız başına bilinemeyen bu uzun ve korkunç âhiret yolculuğuna delil ve kılavuz edinmeden çıkmanın sonu hüsrandır ve dönüşü olmayan pişmanlıktır.

Öyleyse bil ki: Bu hak yolun kılavuzları, peygamberlerin vârisleri bulunan ve ilimleri ile amel eden gerçek âlimlerdir. Bu gibi âlimler, yeryüzünde yok denecek kadar azdır. Ancak âlim kılığına bürünen çok kimseler ortalığı kaplamıştır. Bunların çoğu da şeytana esir olarak azgınlığa, gaflete ve bâtıla dalmıştır. Bunların her biri geçici dünya menfaatini toplamaya koyulmuştur. Onun için, Allah'ın iyi dediğini kötü ve kötü dediğini

1 Taberani, Sağır'inde, Beyhakî de, İman bölümünde Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

de iyi görürler. Nerdeyse, din ilimleri ortadan kalkacak gibi olmuştur. Yeryüzünden adetâ hidâyet alâmetleri silinmiştir.

İçinde yaşadığımız devirde, yalnız kadılarca bilinmesi gereken dâva ilimleri halka verilmeye çalışılmaktadır. Dâvacıların, hasımlarını susturmak için kullandıkları tartışma ilmi veya halkı tesir altına almak için va'z kürsülerinde vaizlerin kullandıkları hitabet ilmi, ancak ilim sayılmaktadır. Çünkü bu ilimlerden başkasıyla, haram yoldan halkın malını almanın imkânı yoktur. Dünyalık kazandıran başka bir ilim mevcut değildir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, nûr, hidâyet, rüşd, ziyâ, ilim, hikmet ve fıkıh diye adlandırılan ve önceki seçkin mü'minler tarafından muteber tutulan ilme gelince, o ilim, günümüzde halkın arasında sıyrılıp çıkmıştır. Bir daha hatırlanmamak üzere hafızalardan da silinmiştir.

Ahiret yolunda yürümeyi kolaylaştıran bu ilimlerin unutulması, dinde açılan en büyük bir yara ve uçurumdur. Onun için bu kitabı yazmayı bir ihtiyaç ve zaruret olarak görmekteyim.

Elinizdeki bu kitabı, “din ilimlerini canlandırmak ve geçmiş imamların yolunu göstermek, peygamberlerin ve onlara bağlı kalanların çok faydalı buldukları ilimlerin mahiyetini açıklamak” için kaleme alıyorum.

Bu kitabı dört bölüme ayırdım ve dört cild yaptım:

- 1- İbâdetler bölümü,
- 2- Âdetler bölümü,
- 3- Helâk edici şeyler (mühlikât) bölümü,
- 4- Kurtarıcı şeyler (münciyât) bölümü.

İnsanlar için en önemli konu ilim olduğu için, kitabın başına da ilim bahsini koydum. Amacım, bizi kul yapan ve

Hazret-i Peygamber tarafından bizden istenen ilmin hangi ilim olduğunu beyân etmektir. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallâllahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

“İlim öğrenmek her müslümana farzdır.”²

İnsana fayda sağlayan ilim ile insana zarar veren ilmi birbirinden ayırd etmek istediğimi de bu amacıma ilâve ettim. Çünkü Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ.

“Fayda vermeyen bir ilimden Allah’a sığınırız.”³

Yaşamakta olduğum devirlerdeki insanların doğruluktan ayrıldıklarını ve hayalî şeylerin arkasına düştüklerini, gerçeğin özü ile uğraşmayıp her şeyin kabuğu ile meşgul olduklarını isbat edeyim diye bu kitabın başına ilim konusunu koydum.

İBÂDETLER BÖLÜMÜ ON KISIMDIR

- 1- İlim,
- 2- Akaid esasları,
- 3- Tahâretin esrarı,
- 4- Namazın esrarı,
- 5- Zekâtın esrarı
- 6- Orucun hikmetleri,
- 7- Hacc’ın sır ve hikmetleri,
- 8- Kur’ân okumanın edebleri,
- 9- Zikirler ve duâlar,
- 10- Vakitlere göre bölünen zikirlerin tertibi.

2 İbn Mace, sahih bir isnadla Cabir’den rivayet etmiştir.

3 İbn Mace, Cabir’den rivayet etmiştir.

ÂDETLER BÖLÜMÜ DE ON KISIMDIR

- 1- Yemek âdâbı,
- 2- Evlenme âdâbı,
- 3- Çalışmanın hükümleri,
- 4- Helâl ve haram,
- 5- Halk sınıfları ile sohbet ve geçinme âdâbı,
- 6- Uzlet ve halktan uzak yaşama,
- 7- Yolculuk âdâbı,
- 8- Vecd ve semâ âdâbı,
- 9- İyiliği emirle kötülükten alıkoymanın âdâbı,
- 10- Peygamberlik ahlâkı ve mahiyeti.

HELÂK EDİCİ ŞEYLER BÖLÜMÜ DE ON KISIMDIR

- 1- Kalbin acâib halleri,
- 2- Nefsi terbiye etmenin yolları,
- 3- Tenâsül âzâlarından ve mide düşkünlüğünden gelen zararlar,
- 4- Dilin âfetleri,
- 5- Hasedin, kinin ve gazabın âfetleri,
- 6- Dünyanın kötülüğü,
- 7- Maddecilikle cimriliğin kötülüğü,
- 8- Dünyevî rütbelerin ve riyâkârlığın kötülüğü,
- 9- Büyüklenmenin ve kendini beğenmenin fenalığı,
- 10- Gururun kötülüğü.

KURTARICI ŞEYLER BÖLÜMÜ DE ON KISIMDIR

- 1- Tevbe,
- 2- Sabır ve şükür,

- 3- Korku ve ümid,
- 4- Fakirlik ve zühd,
- 5- Tevhid ve tevekkül,
- 6- Muhabbet, şevk, ünsiyet ve rızâ,
- 7-Niyet, doğruluk ve ihlâs,
- 8- Murâkabe ve muhasebe,
- 9- Tefekkür ve düşünce,
- 10- Ölümü hatırlamak.

İbâdetler bölümünde, ilimleri ile amel edecek olan âlimlerin muhtaç bulundukları mâna ve esrarın hikmetlerini, sünnetin inceliklerini ve ibâdetin gizli mânalarını anlatmak istiyorum. Çünkü bu anlatacağım incelikleri bilmeyen bir âlim, âhiret âlimi olamaz. Anlatacağım hususların çoğu, fıkıh ilminde ihmal edilmiştir.

Adetler bölümünde, halk arasında yürürlükte olan işlerin sırlarını, derinliklerini, sünnetlerin inceliklerini, dindar insanın yapacağı işlerde muhtaç olduğu gizli takvâ yollarını beyân edeceğim.

Helak edici şeyler bölümünde, Kur'ân'da yasaklanan şeylerden ve kalb ile nefsin arınması gereken kötü hallerden bahsedeceğim. Her çeşit kötü ahlâkın ayrı ayrı tarifini yaparak gerçek mahiyetlerini bildireceğim. Bu kötü ahlakları doğuran sebepleri, sebeplerin de sebeplerini, afetlerini, bunların çirkinliğini gösteren alâmetleri, bu kötü huylardan kurtulmanın yollarını, âyetlere, hadîslere ve selevin haberlerine dayanarak ortaya koyacağım.

Kurtarıcı şeyler bölümünde, güzel ahlâkı ve kulu Allah'a yaklaştıran velilerin güzel huy ve sıfatlarını ayrı ayrı açıklamak

istiyorum. Her güzel huyun hakikatini ve mahiyetini, güzel ahlâk edinmenin, çarelerini, onların tanınma alâmetlerini ve rağbet görmelerine sebep olan faziletlerini aklî ve dinî delillerle açıklayacağım.

Benden önce, bu konular üzerinde bazı yazarların yazdıkları kitaplar varsa da, elinizdeki bu kitab, daha önce yazılanlardan beş hususta ayrılmaktadır:

1- Bu kitab, daha önce yazılıp da anlaşılamayan meseleleri açıklığa kavuşturur. Kısa olan konuları genişletir.

2- Dağınık olarak ele alınan meseleleri bu kitab tertip ve sıraya koymaktadır.

3- Uzun olan konuları kısaltarak özleştirir.

4- Tekrarlanmış sözleri eler ve delili olmayan iddiaları bir delile bağlar.

5- Hiç bir kitabda çözümlenemeyen ve zihinlerde anlaşılmaması güç olan hususları inceleyip açıklığa kavuşturur.

Her ne kadar bütün âlimler aynı çalışmayı yapmak istemişlerse de, bunlardan bazılarının bilip diğerinin bilmediği yahut bildiği halde unutup yazamadığı veya temas etmesine engel bir halin bulunduğu inkâr edilemez.

İşte saydığım bütün bu hususlar, eserimin özelliğini teşkil etmekte ve adı geçen bütün ilimleri ihtiva etmektedir.

Bu eseri dört bölüm halinde yazmamın iki sebebi vardır:

Birinci sebep: inceleme ve öğretme bakımından bu tasnifi yapmak mecburî olmuştur; çünkü âhiretle ilgili ilim, Muâmele ve Mükâşefe diye ikiye ayrılır. Mükâşefe ilminden, yalnız bilinmesi gereken şeylerin açıklanmasını ve Muâmele ilminden de, bilinmesiyle beraber amel edilmesi gereken şeyleri de

bildiren ilmi kasdediyorum. Bu kısımda kasdolunan mâna sadece Muâmele ilmidir; yoksa kitablarda yazılamayan Mükâsefe ilmi değildir.

Muâmele ilmi, Mükâsefe ilmine giden ilimdir. Mükâsefe ilmine, Muâmele ilminden geçilir. Peygamberler, halka doğru yolu gösterdiler, onları irşad ettiler. Mükâsefe ilminden ise ancak işaretle bahsettiler. Bu ilmi teşbihlerle anlatmaya çalıştılar, daima kısa ifadelerde bulundular. Bunun için, peygamberlerin yolundan giden âlimler de aynen onlara uyararak bu ilim üzerinde geniş açıklamalar yapmamışlar, hatta ondan hiç bahsetmemişlerdir. Bazı örnekler ve benzetmelerle bu ilimden bahsetmeye izin vardır.

Muâmele ilmi, zâhir ve bâtın diye ikiye ayrılır:

a) Zâhir ilminden maksad, azalarımızın (organlarımızın) hareketini bildiren ilimdir.

b) Bâtın ilminden maksad, kalblerin olgun hallerini bildiren ilimdir.

Azaları harekete geçiren ameller, ya ibâdettir ya da âdettir. Hislerin perdesi yerinde sayılan kalbler üzerine mâna âleminde gelen şeyler, ya güzeldir ya da çirkindir. O halde ilmin bâtın ve zâhir diye ikiye ayrılması bir zarurettir. Azalarla ilgili ilim de, belirtildiği gibi, ibâdet ve âdet olarak ikiye ayrılır. Nefsin durumu ve kalbin ahvali ile ilgili ilimler de, iyi ve kötü diye ikiye ayrılır.

Bu bölünmelerin tümü dört kısım oluyor ki, Muamele ilmine bakılınca bunlardan başkası görülmez,

İkinci sebep: Gördüm ki, ilme gönülden istekli olanlar, Allah'dan korkmayanlara karşı nefis mücadelesi yapanlar, mevki

edinmek ve rağbet görmek isteyenler hep fıkıh ilmi peşinde-
dirlir. Bu ilim ise dört kısımdır:

İbâdât, Muâmelât, Münâkehât ve Cezalar.

Denilmiştir ki: “Sevgilinin kılığına bürünen, onun rengi ile boyanan, sevgilinin tâ kendisidir.” Öyleyse kitabımın fıkıh kitabına benzemesinden büyük faydalar doğacağına güvenim vardır. Kalbleri islâm’a daha çok ısındıracağını ümid ediyorum. Nitekim büyük şahsiyetlerin kalblerini tıb ilmine ısındırmak isteyenler, sağlık bilgisine dair eserlerini yazdıkları zaman o eserlerini yaldızlı cedveller halinde takvim şekline koymuşlar ve buna da “Sağlık takvimi” adını vermişlerdir. Nitekim büyük eserlerini yazdıkları zaman, Böylece büyük şahsiyetlerin sağlığa dair bilgileri okumalarına yardımcı olmuşlardır.

Şüphe yok ki, vücut sağlığına faydası olan tıb ilmine kalbleri çekmekten daha önemlisi, kalbleri ebedi hayat için faydalı olan ilme yöneltmektir.

Ebedi hayat için faydalı olan ilmin semeresi, kalbleri ve ruhları tedavi edip sağlamlaştırmak ve bu sayede ebedî mutluluğa kavuşturmadır. Çok yakında yokluğa mahkum olacak bir bedenle ilgili ilmin kıymet ve derecesi nerede, sonsuz hayatı sağlığa kavuşturan din ilminin kıymeti nerede!..

Eşi ve benzeri olmayan Allah’tan dileriz ki, bizi doğru yola iletсин ve bize başarı versin. Muhakkak ki O, kulunun ne istediğini bilir ve isteyenlere de bol bol verir.

Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî

İBÂDETLER

BÖLÜMÜ

Birinci Kitap

İLİM KİTABI

Bu kısım yedi konuya ayrılmıştır:

- 1- İlim öğrenmenin ve öğretmenin faziletleri.
- 2- Farziyyet bakımından ilmin kısımları, fıkıh ve kelâm ilimlerinin tarifleri, din ve dünya ilimlerinin açıklanması.
- 3- Din ilmi sanılıp da aslında din ilmi olmayan bilgiler.
- 4- Münazaranın zararları, cedel ve hilâfiyât ilimlerine ilgi duyulması.
- 5- Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkiler.
- 6- İlmin ve âlimlerin âdetleri, din ve dünya âlimleri arasındaki farklar.
- 7- Akıl ve aklın fazileti, aklın dereceleri ve akılla ilgili haberler.

Birinci Bölüm

İlmin Fazileti

İlmin Faziletine Dair Âyetler:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ.

“Allah, kendisinden başka, ibâdete müstehak bir varlık olmadığını delillerle açıkladı. Melekler ve ilim sahipleri de, adalet ve hak üzere durarak buna iman ettiler. O’ndan başka hiç bir ilâh yoktur; O, Azîz’dir, Hakim’dir.” (Âl-i İmrân: 18)

Dikkat edilirse, bu âyeti kerîmede Allah Teâlâ Hazretleri önce kendi zâtından başlayarak birliğine, kendisinden başka ilâh olmadığına şahidlik ediyor. Sonra melekleri ve daha sonra da âlimlerin şehâdetini ifade buyuruyor. Bu da, ilmin ve âlimin büyüklüğünü gösteren en kuvvetli delil olsa gerektir.

Ey düşünen insan! Bu şeref, anlayan kimselere yeter ve artar bile. Fakat biz yine de delillere devam edelim.

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ.

“Allah, içinizde iman edenleri yükseltir. Kendilerine ilim verilenler için de (Cennette) dereceler vardır.” (Mücâdele: 11)

Bu âyeti kerîmenin tefsirinde İbni Abbas der ki: “Âlimlerle câhiller arasında yedi yüz derece fark vardır. Her derecenin arası da beş yüz senelik yol uzaklığı kadardır.”

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ.

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler eşit olur mu?” (Zümer: 9)

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ.

**“Allah’ın kulları arasında Allah’dan gerçek mânada kor-
kanlar âlimlerdir.” (Fâtır: 28)**

قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ.

**“De ki: Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah kâfi-
dir, bir de kendisinde kitab ilmi bulunan...” (Ra’d: 43)**

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ.

**“Kendinde İlâhî kitabdan ilim bulunan bir melek dedi
ki: onu (Belkıs’ın tahtını) gözünü kırpmadan önce getiri-
rim.” (Neml: 40)**

Bu âyet-i kerîmede, önemli ve büyük bir işin ilim saye-
sinde başarıldığına işaret vardır.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا.

**“Kendilerine ilim verilenler, (dünya hayatına bağlanan-
lara) dediler ki: Yazıklar olsun size! İman edip sâlih amel
işleyenler için Allah’ın sevabı daha hayırlıdır.” (Kasas: 80)**

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ.

**“İşte biz bu misalleri insanlara veriyoruz. Bunları (bu
örneklerin inceliklerini ve faydalarını) ancak âlimler an-
lar.” (Ankebût: 43)**

(Zebidî, şerhinde bu âyet-i kerime münasebetiyle der ki:
Kur’anda kırktan fazla ibret alınacak misal vardır. Geçmiş bü-
yük alimler, bu ibret misallerinden herhangi birini okuyup da
anlamadıkları zaman hüngür hüngür ağlar ve: “Eyvah! Ben
âlimlerden değilim” diye dövünürlerdi.)

وَلَوْ رُدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ.

“(Eğer münafıklar aldıkları) **o haberi, peygambere ve kendi aralarından emir sahibi kimselere iletse, elbette o haberin yayılıp yayılmaması gerektiğini onlardan öğrenirlerdi, (bilgi edinirlerdi).**” (Nisa: 83)

Bu âyet-i kerime ile Cenab-ı Hak, olaylar üzerine cereyan eden hükümlerin değerlendirilmesini âlimlere bırakmıştır. Böylece peygamberlerden sonra âlimlerin anılması ile onların değerinin ne kadar yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ.

“**Ey insan oğulları! Size, avret yerlerinizi örtecek bir elbise ve bir de süs eşyası indirdik. Fakat takva elbisesi (hepsinden) daha hayırlıdır.**” (A'râf: 26)

Bazı âlimler bu âyet-i kerîmeyi tefsir ederken, çirkin yerleri örtecek şeyin “İlim” olduğunu söylemişlerdir. İlmin süsü de, “Yakîn, yâni kesin bilgidir.” diye mânalandırmışlardır. Takvâ elbisesi de “hayâ (utanmak)tır” demişlerdir.

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ.

“**And olsun, biz onlara (Mekkelilere) bir kitab getirdik ki, iman edecek herhangi bir topluma bir hidâyet ve rahmet olsun. Onun için, onun hükümlerini tam bir ilim üzere ayrı ayrı açıkladık.**” (Ra'd: 52)

فَلَنَقْصِنَ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ.

“**Muhakkak onlara (peygamberlere) bildiğimiz gerçeği haber veririz.**” (A'râf: 7)

بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ.

**“Doğrusu o Kur’ân, kendilerine ilim verilmiş kimsele-
rin kalblerinde ışıldayan apaçık âyetlerdir.”** (Ankebût: 49)

خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ.

“İnsanı yarattı ve ona beyânı (söz söylemeyi) öğretti.”
(Rahmân: 3-4)

İnsanlar, Allah’ın vermiş olduğu bu büyük nimete şükret-
sinler diye böyle buyurmuştur.

İlmin Faziletine Dair Hadisler:

Peygamber Efendimiz buyurmuştur:

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَيُلْهِمْهُ رُشْدَهُ.

“Allah kime hayır dilerse, onu dinde derin anlayış sahibi
yapar ve ona rüşdünü (doğru yol üzerinde bulunma idrâ-
kini) ilham eder.”¹

الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ.

“Âlimler, peygamberlerin vereseleridir.”²

Yaratıklar için, peygamberlik rütbesinden daha büyük bir
derece olmadığına göre, peygamberlere vâris olma şerefinden
daha üstünü düşünülemez.

1 Buharı ve Müslim, Muaviye’den; Tirmizi ve İmam Ahmed, İbni Abbas’dan; İbn
Mâce de, Ebû Hüreyre’den rivayet etmiştir.

2 Ebû Davud, Tirmizi, İbni Mâce, İbni Hibban, Ebû Derda’dan rivayet etmişlerdir.

يَسْتَغْفِرُ لِلْعَالِمِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ.

“Yerde ve gökte olan varlıklar, âlim için, Allah’dan mağfiret dilerler.”³

Yer ve gök varlıkları tarafından kendisi hakkında af ve mağfiret dilenilen bir şahsın manevî değerlerini bir düşünün. İnsanoğlu için bundan daha büyük bir mertebe olabilir mi?...

Alim, kendi işleriyle uğraşırken, yer ve gök ehli onun mağfiret dileği ile meşguldür. Bilen bir kimse için ne büyük bir kazanç!..

إِنَّ الْحِكْمَةَ تَزِيدُ الشَّرِيفَ شَرَفًا وَتَرْفَعُ الْمَمْلُوكَ حَتَّى يَذَرِكَ مَدَارِكَ الْمُلُوكِ.

“Gerçekten hikmet (ilim), şerefli kimsenin şerefini artırır; öyle ki, köleyi bile padişahlar katına yükseltir.”⁴

Peygamber Efendimiz: “ilim, köleyi sultanlar derecesine yükseltir” buyurmakla, dünyada ilmin değerini belirtmiş oluyorlar. Âhiret hayatı ebedî olduğundan, ilmin âhiret için kazandıracığı rütbe, şübhesiz ki, dünyaya kıyâs edilemeyecek kadar büyüktür.

خَصَلَتَانِ لَا يَكُونَانِ فِي مُنَافِقٍ: حُسْنُ سَمْتٍ، وَفِقَّةٌ فِي الدِّينِ.

“İki huy vardır ki, bunlar münâfıklarda bulunmazlar. Bunlardan biri, güzel tavır ve yol üzere bulunmak; diğeri de dinde bilgi ve anlayış sahibi olmaktır.”⁵

3 Bir önceki hadisin bir kısmı olduğunu Irâkî söyler. Ebû Derda hazretlerinden de rivayet edilir.

4 Ebû Nuaym, Hilye’de; İbni Abdilber, ilim bahsinde; Abdülganî el Ezdî, Muhaddisin’in adab bahsinde zayıf bir isnadla Enes’den rivayet etmişler.

5 Tirmizî, Ebû Hüreyre’den rivayet etmiş ve garibdir, demiştir.

Bu zamanda görülen bazı din âlimlerinin münâfıklığı, sakın seni, bu hadîs-i şerif hakkında şüpheyi düşürmesin. Çünkü Peygamberimiz, bu zamandaki fıkıh âlimlerinin halini kasdetmiyor. Kasdedilen mânâ, kitabımızın ilerideki bölümlerin-de görülecektir.

Fıkıh âliminin en küçük derecesi, âhiretin dünya hayatından daha iyi olduğunu bilmek ve ona göre hareket etmektir.

Bir fıkıh âliminde bu hal olduğu takdirde bilgileri doğru olur ve üzerinden her türlü riya tavrı kalkar, böylece nifak tehlikesinden kurtulur.

أَفْضَلُ النَّاسِ الْمُؤْمِنُ الْعَالِمُ الَّذِي إِنْ احتَجَّ إِلَيْهِ نَفَعٌ، وَإِنْ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ.

“İnsanların en faziletlisi o mümin âlimdir ki, eğer ona muhtaç olunursa fayda verir ve kendisine ihtiyaç duyulmazsa, o da kendi başına kalır ve başkasına muhtaç olmaz.”⁶

الْإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى وَزِينَتُهُ الْحَيَاءُ وَثَمَرَتُهُ الْعِلْمُ.

“İman çıplaktır. Onun elbisesi takvâ, süsü hayâ meyvası da ilimdir.”⁷

أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النُّبُوَّةِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ: أَمَّا أَهْلُ الْعِلْمِ فَادَّبُوا النَّاسَ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ، وَأَمَّا أَهْلُ الْجِهَادِ فَجَاهَدُوا بِأَسْوَاقِهِمْ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ.

“Peygamberlik derecesine insanlardan en yakın olanı, ilim ve cihad ehlidir. Çünkü ilim ehli, peygamberlerin getirmiş olduğu hak yola insanları çağırılmışlardır. Cihad ehli de,

6 Beyhakî, Şuabu'l-İman bahsinde.

7 Hakim, Nişabur Tarihinde rivayet etmiştir, isnadı zayıftır.

peygamberlerin getirmiş olduğu hak yol uğruna kılıçları ile cihad etmişlerdir.”⁸

لَمَوْتُ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ.

“Gerçekten bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden daha hafiftir.”⁹

النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، فَخَيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا.

“İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi bir takım madenlerdir. Dinde anlayış sahibi oldukları takdirde, onların câhiliyet devrinde (İslâmdan önce) hayırlı olanları, İslâm'da hayırlı olanlarıdır.”¹⁰

يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ بِدَمِ الشُّهَدَاءِ.

“Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi, şehidlerin kanı ile tartılır. (Bir rivâyette de): Âlimin kaleminden akan mürekkebi, şehidin akan kanından daha ağır gelir, (buyurulmaktadır).”¹¹

مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنَ السُّنَّةِ حَتَّى يُوَدِّعَهَا إِلَيْهِمْ كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا وَشَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

“Ümmetime bildirmek için benim sünnetimden kırk hadis ezberleyen kimseye, kıyâmet gününde ben şefâatçi ve şâhid olurum.”¹²

8 Ebu Nuaym, İbni Abbas'dan zayıf bir isnadla.

9 Taberani, Ebû'd-Derdâ'dan.

10 Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den

11 İbni Abdilber, Ebû'd-Derdâ'dan zayıf bir isnadla.

12 İbni Abdilber, İbni Ömer'den rivayet edip zayıf olduğunu kaydetmiştir.

مَنْ تَفَقَّهَ فِي دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَفَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَا أَهْمُهُ وَرَزَقَهُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ.

“Aziz ve Celil olan Allah’ın dininde ilim sahibi olanı, sı-
kıntı çektiği şeyden Allah korur ve ummadığı yerden de ona
rızık verir.”¹³

أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا إِبْرَاهِيمُ إِنِّي
عَلِيمٌ أَحِبُّ كُلَّ عَالِمٍ.

“Aziz ve Celil olan Allah, İbrahim Aleyhisselâm’a vahy etti:
Ey İbrahim! Ben her şeyi bilenim (Alim’im). Onun için her
ilim sahibini (alîmi) severim.”¹⁴

الْعَالِمُ أَمِينُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ فِي الْأَرْضِ.

“Âlim olan kimse, yeryüzünde Allah (sübhânehû) Hazret-
lerinin emindir (güvenilir kuludur).”¹⁵

صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَحُوا صَلَحَ النَّاسُ، وَإِذَا فَسَدُوا فَسَدَ
النَّاسُ: الْأَمْرَاءُ وَالْفُقَهَاءُ.

“Ümmetimden iki zümre vardır ki, bunlar düzelirse in-
sanlar da düzelir: Bunlar bozulursa insanlar da bozulur: Bu
iki zümreden biri idareciler diğeri de din âlimleridir.”¹⁶

إِذَا أَتَى عَلَيَّ يَوْمٌ لَا أَزْدَادُ فِيهِ عِلْمًا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
فَلَا بُورِكَ لِي فِي طُلُوعِ شَمْسٍ ذَلِكَ الْيَوْمِ.

13 Hatib, Tarih’inde.

14 İbni Abdilber.

15 İbn’i Abdilber, Muaz İbni Cebel’den.

16 İbni Abdilber ve Ebû Nuaym.

“Benim üzerime bir gün doğar da, beni Allah’a yaklaştıracak olan bir ilmi o günde biraz daha çoğaltamazsam, o günün güneşinin doğmasında benim için bereket yoktur.”¹⁷

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي.

“İlim sahibi kimsenin, cehâletle ibâdet eden kimseye olan üstünlüğü, ashâbımdan derecesi en düşük olan kimsenin üzerine olan benim üstünlüğüm gibidir.”¹⁸

Mü’minler! Bakınız ki, Hazret-i Peygamber ilmin faziletini peygamberlere yaklaştırmakla ona ne büyük bir şeref vermiştir. Diğer taraftan da ilimsiz amelin kıymeti ne kadar az oluyor...

Eğer ibadet eden kimse, ilimden büsbütün mahrum ise onun ibadetinin bir kıymeti kalmıyor. Bir sevab da kazanamıyor.

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ.

“İlim sahibi bir kimsenin, cehâletle ibâdet eden kimse üzerine olan üstünlüğü, bedir gecesinde ayın diğer yıldızlar üzerine olan üstünlüğü gibidir.”¹⁹

يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ.

“Kıyâmette üç sınıf insan şefâat edecektir: Peygamberler, sonra âlimler, sonra şehidler ...”²⁰

Burada, peygamberlerden sonra ve şehidlerden önce şefâat etme derecesi âlimlere verildiği için ilmin değerinin ne kadar büyük olduğu yine anlaşılmaktadır. Diğer taraftan da şehidler

17 Taberani, Evsat’da; Ebû Nuaym, Hilye’de.

18 Tirmizî, Ebû Ümame’den.

19 Ebû Davud, Neseî, İbni Hibban.

20 İbni Mace, Hazret-i Osman’dan zayıf bir isnadla.

rütbesinin yüksekliği âyet ve hadislerle sâbittir. Bu durumda ilme verilen değer daha üstün oluyor.

مَا عُبِدَ اللَّهُ تَعَالَى بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فِقْهِ فِي الدِّينِ، وَلَفَقِيهِ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ، وَلِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ وَعِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفَقْهُ.

“Din iliminden daha faziletli bir şeyle Allah’a ibadet edilmemiştir. Şeytana karşı bir din âlimi, bir âbiddeden (ibadetçi-den) daha zorlu ve güçlüdür. Her şeyin bir direği vardır; bu dinin de direği fıkıh (selim akıl ve anlayış)dır.”²¹

خَيْرُ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ، وَخَيْرُ الْعِبَادَةِ الْفَقْهُ.

“Dininizin hayırlısı, dinde kolay olanı uygulamaktır. İbadetin hayırlısı da din ilmi ile olan ibadettir.”²²

فَضْلُ الْمُؤْمِنِ الْعَالِمِ عَلَى الْمُؤْمِنِ الْعَابِدِ بِسَبْعِينَ دَرَجَةً.

“Mü’min olan âlimin, mü’min olan âbid üzerine yetmiş derece üstünlüğü vardır.”²³

إِنَّكُمْ أَصْبَحْتُمْ فِي زَمَنِ كَثِيرٍ فَقَهَاؤُهُ قَلِيلٌ قُرْأُوهُ وَخُطَبَاؤُهُ قَلِيلٌ سَأَلُوهُ كَثِيرٌ مُعْطَوْهُ، الْعَمَلُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ. وَسَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ قَلِيلٌ فَقَهَاؤُهُ كَثِيرٌ خُطَبَاؤُهُ قَلِيلٌ مُعْطَوْهُ كَثِيرٌ سَأَلُوهُ، وَالْعِلْمُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ.

“Ey ashâbım! Öyle bir zamanda bulunuyorsunuz ki, âlimleri çok, Kur’ân okuyanı ve hatibleri az, ilim istenenleri az, verenleri çoktur. Bu zamanda amel etmek, ilim edinmekten daha hayırlıdır. Fakat yakında insanlar üzerine bir zaman gelecek ki, âlimleri az, hatibleri ise çok olacaktır. Verenleri az,

21 Taberani, Evsatında ilmin fazileti bahsinde.

22 İbni Abdilber, Enes’den.

23 İbni Adiy, Ebû Hüreyre’den zayıf bir isnadla.

ilim isteyenler çok olacaktır. O zamanda ilim, amel etmek-ten daha hayırlıdır.”²⁴

بَيْنَ الْعَالِمِ وَالْعَابِدِ مِائَةٌ دَرَجَةٍ بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ حُضْرُ الْجَوَادِ
الْمُضْمَرِ سَبْعِينَ سَنَةً.

“Âlim ile âbid arasında yüz derece fark vardır. Her iki de-recenin arası, besili koşu atı ile yetmiş senelik mesafedir.”²⁵

قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: الْعِلْمُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ . فَقِيلَ:
أَيُّ الْعِلْمِ تُرِيدُ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعِلْمُ بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ. فَقِيلَ لَهُ:
نَسْأَلُ عَنِ الْعَمَلِ وَتُجِيبُ عَنِ الْعِلْمِ! فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ قَلِيلَ
الْعَمَلِ يَنْفَعُ مَعَ الْعِلْمِ بِاللَّهِ، وَإِنَّ كَثِيرَ الْعَمَلِ لَا يَنْفَعُ مَعَ الْجَهْلِ بِاللَّهِ.

“Peygamber (sallâllahu aleyhi ve selem)’e soruldu:

- Amellerin hangisi daha faziletlidir?

- **Allah’ı bilmek.**

Bunun üzerine yine Hazreti Peygambere soruldu:

- Hangi bilgiyi kastediyorsunuz?

- **Allah’ı bilmeyi.**

Hazreti peygambere dendi ki:

- Biz size amelden soruyoruz, siz ise bize ilimden cevap veriyorsunuz? Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

- Amelin azı, Allah’ı bilmekle beraber fayda verir. Halbuki çok amel, Allah’ı bilmemekte fayda vermez.”²⁶

24 Taberani.

25 Isfahani, Terğıb ve Terhib’de.

26 İbni Abdilber, Enes’den.

يَبْعَثُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْعِبَادَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَبْعَثُ الْعُلَمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ الْعُلَمَاءِ، إِنِّي لَمْ أَضْعِ عِلْمِي فِيكُمْ إِلَّا لِعِلْمِي بِكُمْ، وَلَمْ أَضْعِ عِلْمِي فِيكُمْ لَأُعَذِّبْكُمْ، إِذْهَبُوا فَقَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ.

“Allah, kıyâmet gününde kulları diriltir. Sonra âlimleri diriltir ve sonra da şöyle buyurur: Ey âlimler topluluğu! Ben sizin halinizi bilerek size ilmi verdim. azab etmek için size ilmi vermedim. Haydi gidiniz, ben sizi bağışladım.”²⁷

İlmin Faziletine Dair Büyüklerin Sözleri

Hazret-i Ali (r.a.), talebesi Kümeyle: ²⁸

- Ey Kümeyle! İlim maldan daha hayırlıdır; çünkü ilim seni korur, malı ise sen korursun. İlim hâkimdir, mal ise mahkûmdur. Harcamak malı azaltır, ilmi ise çoğaltır, buyurdu.

Yine Hz.Ali:

-Bir âlim, gecesini ibâdetle, gündüzünü oruçla geçiren ve zamanını cihada harcayan kimseden daha faziletlidir. Bir âlimin ölümü ile açılan boşluğu, onun gibi bir âlimden başkası dolduramaz, buyurmuştur.

Bir şiirinde de Hazret-i Ali şöyle buyurur:

- İnsanlar yaratılış bakımından birbirlerine eşittirler. Babaları Âdem aleyhisselamdır, anneleri de Hazret-i Havvâdır. Eğer insanlar, soy ve asıllarına öğünme vesilesi arıyorlarsa bilsinler ki, asılları çamur ve sudan ibarettir. Ancak ilim sahibi olan, ilmi ile övünmeye hak kazanabilir. Bununla beraber alimler de tevazuları sebebiyle, ilimlerini övünme vesilesi yapmazlar. Âlimler, hidayet arayanlara ışık tutarlar. Böylece

27 Taberani, Ebû Mûsâdan,

28 Kümeyle, Hz. Ali'nin talebesidir, babası Ziyad'dır.

her insanın kıymeti, ilmi ile ölçülür. Cahiller de, alimlerin amansız düşmanlarıdır. Bunun için, ilim sahibi olmaya çalış ve onun harcama yerlerini muhakkak bil. Bütün insanlar ölüdür, ancak alimler diridir.

Ebü'l-Esved Amr ibni Zalim Ed-Dili²⁹ şöyle demiştir:

- Şu dünyada ilimden daha aziz ve üstün hiç bir şey yoktur. Görünüşte padişahlar, siyasî güçleriyle halka hâkim durumdadırlar. Aslında ise âlimler padişahlara hâkimdirler.

Müfessirlerin imamı Abdullah ibni Abbas (r.a.) demiştir ki:

- Süleyman aleyhisselâm, ilimle dünya saltanatı arasında bir tercih yapmakta serbest bırakıldı da, ilmi seçti. Onun için Allah ilimle beraber kendisine dünya mal ve saltanatını verdi.

Ebü Abdurrahman ibni Mübâreke sordular:

- Kâmil insan olanlar kimlerdir?
- Âlimlerdir.
- Düşük insanlar kimlerdir?
- Dinini dünya menfaati karşılığında satanlardır.
- Melikler kimlerdir?
- Zâhidlerdir.

Böylece âlimlerden başkasını kâmil insan saymamıştır.

Gerçekten insanı hayvandan ayıran vasıf ilim sıfatıdır. İnsan, kendisine şeref veren bir vasıfla ancak insan sayılabilir. İnsanın şerefi kuvvetinden dolayı değildir. Eğer şeref kuvvetle olsaydı, develerin daha şerefli olması gerekirdi. Çünkü develer insanlardan kat kat daha kuvvetlidir. Şeref, beden büyüklüğünden de olmaz. Çünkü fil, insandan çok daha iri gövdelidir.

29 Bu da Hz. Ali'nin talebesidir. H. 169'da vefat ettiği söylenir. Nahiv ilminin kucusudur.

Cesaretten de ileri gelmez; zira ormanlardaki yırtıcı hayvanların cesareti insanların cesaretinden daha fazladır. Fazla yemekten de şeref olmaz. Çünkü bu takdirde öküzlerin daha şerefli olması gerekirdi. Zira öküzlerin karnı büyüktür. Yine şeref cinsel kudret sebebiyle de değildir: çünkü en küçük kuş bile, bu hususta insanoğlundan daha güçlüdür. Bütün bu sayılanlar insana şeref vermez. Ancak insana şeref veren şey, ilimdir. İnsan, yaratıcısını tanıyıp onun emirlerini öğrenmek ve ona ibâdet etmek için yaratılmıştır. Nitekim bu husustaki âyet-i kerîmenin meâli şöyledir:

“İnsanları ve cinleri, bana ibâdet etsinler diye yarattım.”³⁰

Âlimlerden biri de şöyle demiştir:

“İlmi elinden kaçıran acaba ne kazanabilir? İlmi elde eden kimsenin de zararı ne olabilir?...”

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

مَنْ أُوتِيَ الْقُرْآنَ فَرَأَى أَنَّ أَحَدًا أُوتِيَ خَيْرًا مِنْهُ فَقَدْ حَقَّرَ مَا
عَظَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى.

“Kur’ân bilgisine sahip olan kimse, başkasının maddi varlığını ondan daha iyi görürse, Allah’ın büyük saydığını küçültmüş olur.”

Fetih El-Mûsulî³¹ şöyle demiştir:

“Bir hasta, yedirilmez, içirilmez ve tedavi edilmezse, ölmez mi? İşte kalb de aynen bir hasta gibidir; üç gün arka arkaya ilim ve hikmetten mahrum edilirse manevi yönden ölür.”

30 Zâriyat sûresi, 56.

31 Mutasavvıf bir zat olup H. 130 yılında vefat etmiştir.

Fetih El-Mûsulî (Allah ondan râzı olsun) ne doğru söylemiştir. Gerçekten kalbin gıdası ilim ve hikmettir. Onun yaşaması ilim ve hikmete bağlıdır; bedeninin sağlığı yiyip içmeye bağlı olduğu gibi...

İlimden yoksun olan bir kimsenin kalbi, mâna bakımından hasta ve ölüdür. Bir de bunun üzerine dünya sevgisi ile maddecilik eklenirse, insanı öyle hale getirir ki, bütün hislerden yoksun kalır. Artık bu büyük felâketi anlayamaz hale gelir. Korku, yaranın acısını bir müddet duyurmadığı gibi...

Ama insana ölüm gelince, sırtından dünya ağırlığı atılır ve bir felaket çöktüğünü anlar, son derece üzüldür. Ancak onun bu andaki üzüntü ve pişmanlığı hiç fayda vermez. Baygın halde iken ameliyat yaralarının acısını duymayan kimse-nin, kendine geldikten sonra acı duyması gibi....

Perdeyi kaldırıp gerçekleri ortaya koyan günün dehşetinden Allah'a sığınırız. İnsanoğlu bu dünyada bir nevi uykudadır; öldükten sonra uyanır. Daha önce dünyada yaptıklarının karşılığını görür; fakat iş işten geçmiştir.

Hasan-ı Basrî (r.a.) şöyle buyurmuştur.

Âlimlerin kaleminden damlayan mürekkeb, şehidlerin kanı ile tartılır ve o kanla tartılan mürekkeb, tertemiz kandan daha ağır gelir.”

İbni Mesûd (r.a.) şöyle buyurmuştur:

“İlim, ortalıktan büsbütün çekilmeden ilme sarılın, ilim, ancak ilmi yayan alimlerin azalmasıyla çekilir gider. Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda şehid olarak öldürülenler, âlimlerin âhiretteki mertebelerini gördükleri zaman, Allah'ın kendilerini tekrar diriltip dünyada

âlim olmayı isterler. Hiç kimse anasından âlim olarak doğmaz; ilim ancak çalışıp öğrenmekle elde edilen bir nimettir.”

İbni Abbas (r.a.) buyurmuştur:

“Gecenin bir anında ilim üzerinde sohbet etmek, o gecenin bütününe namaz kılmakla geçirmekten daha faziletli gelir bana...”

Hasan-ı Basrî (r.a.):

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً.

“Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik ver; âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azâbından koru,” (Bakara: 201) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsirinde buyurur ki:

- Bu âyette geçen “bize iyilik (hasene) ver” cümlesindeki “hasene” ilmi ifade eder. Ayrıca bu kelime ibâdeti de içine alır. “Ahirette bize iyilik (hasene) ver” cümlesindeki “hasene” de cenneti ifade eder.

Hükemâdan birine soruldu:

- Bu dünyada hangi şey elde edilmelidir?

Cevab verdi:

- Gemi battığı zaman gemi ile beraber batmayan, seninle beraber kalan eşyayı al.

O, bu cevabı ile ilmi kastediyordu; çünkü ilim, insanın kafası içinde olduğundan kaybolup gitmez, daima insanla beraber kalır. Denmiştir ki, bu ifadede “geminin batmasından” murad, ölümle batan bedendir.

Âlimlerden biri de şöyle demiştir:

“İlim ve hikmeti kendisine gem edineni, halk imam ve öncü edinir. Hikmet sahibi olanlar her zaman hürmet ve itibar görür.”

İmâm Şâfî Hazretleri buyurmuştur ki:

“İlim sahibi olanın, azıcık dahi olsa o sıfattan sevinmesi, ilmin özelliklerindendir. İlim edinemeyen ise, ondan mahrum kaldığı müddetçe üzüntüsünü çeker.”

Hazret-i Ömer (r.a) şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! İlim isteyin ve ilim öğrenin; çünkü Allah'ın rızâsına uygun bir elbise vardır ki, Allah o elbiseyi ilmi arayıp elde edene giydirir. Allah'ın giydirmiş olduğu bu elbiseye bürünen kimse, o elbise sırtında oldukça hangi günahı işlerse işlesin, Allah sevdiği o elbiseyi sırtından almamak için o kimseye üç defa tevbe etme imkânı verir. Ölünceye kadar günah yolunda bulunsa bile, o elbise sırtında iken hiç bir zaman günahından dönme yolu ona kapanmış olmaz.”

Ebû Bekir El-Ahnef şöyle demiştir:

“Âlimlerin hepsi efendi olmaya lâyıktır. Fakat ilimle kuvvetlendirilmemiş rütbelere zilletten başka bir şey değildir.”

Salim ibni Ebû'l-Câd da şöyle demiştir:

“Efendim beni üç yüz dirhem para karşılığında satın aldı. Sonra da beni azad etti. Ben hürriyete kavuştuktan sonra hangi işle uğraşayım diye düşünmeye başladım ve sonunda ilimle uğraşmaya karar verdim. Aradan bir yıl geçmişti ki, şehrin valisi beni ziyarete geldi. Ancak benim durumum müsait olmadığı için yanıma girmesine izin veremedim; o da dönüp gitti.”

Zübeyr ibni Ebû Bekir şöyle demiştir:

“Babam, Irak’dan mektup yazıyor ve bana şu öğüdünü veriyordu: Oğlum, ilim öğren; çünkü fakir düşersen ilim senin için en kıymetli bir sermaye olur. Zengin olursan, ilim senin için bir süs ve güzellik olur.”

Lokman Hazretlerinin de oğluna buna benzer öğütleri vardır. Oğluna şöyle demiştir:

“Oğlum, âlimlerle beraber ol, onların dizleri dibinden ayrılma. Çünkü Allah, yeryüzünü rahmetiyle yeşertip canlandırdığı gibi, ilim de öylece insanoglunun kalbini yeşertip canlandırır.”

Hükemâdan biri de şöyle demiştir:

“Bir âlim öldüğü zaman, sudaki balıklardan tutunuz da havada uçan kuşlara varıncaya kadar, bütün hayvanlar onun için mâtem tutar ve ağlarlar.”

Bu sözü kuvvetlendiren bir hadîsi, İbni Neccar, Enes’den (r.a) rivâyet eder:

“Alimler ölünce, denizlerdeki balıklara varıncaya kadar bütün canlılar kıyâmete dek onlar için mağfiret dileğinde bulunurlar.”

Ölen bir âlimin bedeni kaybolur; fakat o hiç bir zaman unutulmaz, daima hayırla anılır.

Zühri³² şöyle demiştir:

“İlim kelimesi müzekkerdir; onu ancak babayığit olanlar sever.”

32 Hicretin 124. yılında vefat etti. Ebu Hüreyre, İbni Ömer ve Rafi bin Hadic’den hadîs rivayet etmiştir.

İlim Öğrenmenin Fazileti

Ayetler

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ.

“Her kabileden bir kısım mü’minler, din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan döndüğü zaman, onları Allah’ın azâbı ile korkutmak için (savaştan) geri kalmalıdır. Olur ki, Allah’ın azâbından sakınırlar.” (Tevbe: 122)

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ.

“Eğer bilmiyorsanız, zikir sahibinden sorunuz.” (Nahl: 43)

Hadisler:

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ.

“Kim ilim öğrenmek için bir yola koyulursa, Allah onu cennete ulaştıracak bir yola koyar.”³³

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنَحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضَاءً بِمَا يَضْغَعُ.

“Gerçekten melekler, ilim öğrenenin yaptığı işten râzı oldukları için, kanatlarını onun yoluna döşerler.”³⁴

لَأَنْ تَعُدُّوْا فَتَعْلَمَ أَبَا مِنْ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ.

“Bir gün gidip de ilimden bir kısım öğrenmen, yüz rekât namaz kılmandan daha hayırlıdır.”³⁵

بَابُ مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

33 Bu hadisi, Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace ve İbni Hibban hazretleri, Ebu Derda ile Ebu Hüreyre’den rivayet etmişlerdir.

34 İmam Ahmed, İbni Hibban ve Hakim, Safvan’dan.

35 İbni Abdilber, Ebu Zer’den rivayet etmiştir.

“İnsanın, ilimden öğrendiği bir bölüm, onun için dünyadan ve dünya içinde bulunanlardan daha hayırlıdır.”³⁶

أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ.

“İlmi, Çin’de dahi olsa arayınız.”³⁷

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

“İlim öğrenmek her müslümana farzdır.”³⁸

الْعِلْمُ خَزَائِنُ مَفَاتِيحِهَا السُّؤَالُ، أَلَا فَاسْأَلُوا فَإِنَّهُ يُؤْجَرُ فِيهِ أَرْبَعَةٌ؛ السَّائِلُ وَالْعَالِمُ وَالْمُسْتَمِعُ وَالْمُحِبُّ لَهُمْ.

“İlim, bir takım hazinelerdir. Bu hazinelerin anahtarları da sorulardır. Dikkatli olun da sorunuz; çünkü bu sorma işinden dört kimse mükâfatlanır: Soran kimse, cevap veren âlim, dinleyen ve bir de bunları seven adam.”³⁹

لَا يَنْبَغِي لِلْجَاهِلِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَى جَهْلِهِ، وَلَا لِلْعَالِمِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَى عِلْمِهِ.

“Cahilin, cehâleti üzere susması uygun düşmediği gibi, âlimin de ilmi üzere susması ve onu saklaması uygun değildir.”⁴⁰

وَفِي حَدِيثِ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

36 İbni Abdilber, ilim bahsinde; İbni Hibban da, Ravzatü'l-Ukalâ adlı kitabında Hasan'dan rivayet etmişlerdir.

37 İbni Adiyy ve Beyhakî, Enes'den ve Taberani de İbni Mes'ud ile İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

38 İbni Adiyy, Beyhakî ve Abdülker, Ebû Atika yolu ile rivayet etmişlerdir.

39 Ebû Nuaym Hilye'de.

40 Kût sahibi rivayet etmiştir.

حُضُورُ مَجْلِسِ عَالِمٍ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ وَعِيَادَةِ أَلْفِ مَرِيضٍ
وَشُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؟ فَقَالَ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَهَلْ يَنْفَعُ الْقُرْآنُ إِلَّا بِالْعِلْمِ؟

Ebû Zer Gıfârî (r.a.) Hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadis şöyledir:

“Bir âlimin meclisinde bulunmak, bin rekât namaz kılmaktan, bin hastayı ziyaret etmekten ve bin cenaze namazında bulunmaktan daha faziletlidir.”

Hazreti Peygambere soruldu:

-Yâ Resûlâllah, Kur’ân okumaktan da mı daha faziletlidir?

Peygamber Efendimiz:

-**İlimsiz Kur’ân okumak insana bir fayda sağlar mı?** buyurdular.⁴¹

مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُحْيِيَ بِهِ الْإِسْلَامَ فَبَيَّنَّهُ
وَبَيَّنَ الْأَنْبِيَاءُ فِي الْجَنَّةِ دَرَجَةً وَاحِدَةً.

“Elde edeceği ilimle İslâm’ı ihyâ etmek için ilim peşinde olduğu halde ölüm bir kimseyi yakalarsa, onunla peygamberler arasında cennette bir derece farkı vardır.”⁴²

Büyüklerin Sözleri:

İbni Abbas (r.a.) şöyle buyurmuştur:

“İlim yolunda çok meşakkat çektim; fakat sonunda ona ulaşmakla aziz oldum.”

41 İmam İrakî, İbni Ömer’den rivayet edildiğini söyler.

42 Darimi, Hasan’dan.

İbni Mâlik de, İbni Abbas hakkında: “Ben, İbni Abbas’ın bir benzerini görmedim. Çünkü yüzüne bakan, en güzel yüzü görmüş, sözünü duyan en tatlı sözü işitmiş, fetvâlarını inceleyen de orada gerçek ilmi bulmuştur,” buyurmuştur.

İbni Mübarek buyuruyor ki: “Okuyup ilim elde etmeksiz, büyüklük isteyene şaşarım!..”

Hukemâdan biri de şöyle demiştir: “Hayatta en ziyade acınacak iki zümre vardır: Okumak istediği halde okuma bilmeyenler ve okuma bildiği halde, okumak istemeyenlerdir.”

Ebü'd-Derdâ buyurur ki: “İlimden bir mesele öğrenmek, bana gece ibâdet etmekten daha sevimlidir.”

Yine buyurur: “Hoca ile talebesi, hayırda ortaklırlar. Diğer insanların sıvrisine kanadı kadar hayırları yoktur. Ya âlim ol, ya ilim öğrenici ol veya dinleyici ol; bunlardan başkası olma ki, helâk olursun.”

Ebü Muhammed Atâ: “Bir kez ilim meclisinde bulunmak, yetmiş eğlence meclisinde bulunmaya keffaret olur.”

Hazret-i Ömer: “Gecesini ibâdetle, gündüzünü oruçla geçiren bin ibâdetçinin ölümü, helâl ile haramı bilen bir âlimin ölümünden daha ehvendir.”

İmâm Şâfiî: “İlim öğrenmek, nâfile ibâdet etmekten daha makbuldür.”

İbni Abdî'l-Hakem: Bir gün İmâm Mâlik'den ders okurken öğle ezanı okunmuştu. Nâfile namaz kılmak için kitaplarımı topladım. Bunu gören hocam İmâm Mâlik, bana hitaben şöyle buyurdu:

- Eğer iyi bir niyetle ilim okuyorsan, kılacağın namaz, okumaktan daha faziletli değildir.”

Ebü'd-Derdâ: “Sabahleyin kalkıp ilim tahsiline gitmeyi cihad olarak kabullenmeyen ve böyle olduğuna da samimiyetle inanmayan kimse ne akıllıdır, ne de fikir sahibi...”

İlim Öğretmenin Fazileti

Ayetler

وَلْيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ.

“Mü'minlerin toptan savaşa çıkmaları uygun değildir. Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli ve onlardan bir kısmı da, din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine geri döndüğü zaman onları Allah'ın azâbı ile korkutmak için (savaştan) geri kalmalıdır. Olur ki, Allah'ın azâbından sakınırlar.” (Tevbe: 122)

Bu âyet-i kerîmeden hem ilim öğrenmenin, hem de ilim öğretmenin vâcib olduğu anlaşıyor.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لُبِّيْتُهُ لِّلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ.

“Vaktiyle Allah, kendilerine kitab verilenlerden (âlimlerinden) şöyle sağlam söz almıştı: Celâl ve azametim hakkı için, kitâbı muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz.” (Âl-i İmran: 187)

Bu âyet-i kerîmede de, ilim öğretmenin farz olduğu beyan buyurulmaktadır:

وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.

“İçlerinden bir topluluk, hakkı bile bile gizliyorlar.” (Bakara: 146)

Bu âyet-i kerîme, ilmin ve gerçeğin saklanmaması gerektiğini, bunu yapmanın haram olduğunu beyân ediyor.

Diğer bir âyetle de, ilmin gizlenmemesi icab ettiği gibi şahitlikten de kaçınılmaması gerektiği şöyle beyân edilmektedir:

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثَمُ قَلْبُهُ.

“(Şahidliği gizlemeyin). **Kim onu gizlerse, muhakkak onun kalbi günah içindedir.**” (Bakara: 283)

Hazret-i Peygamber de, bu hususta şöyle buyurmuştur:

مَا آتَى اللَّهُ عَالِمًا عِلْمًا إِلَّا وَأَخَذَ عَلَيْهِ مِنَ الْمِيثَاقِ مَا أَخَذَ عَلَى النَّبِيِّينَ أَنْ يُسَيِّئُوهُ لِلنَّاسِ وَلَا يَكْتُمُوهُ.

“İlmi insanlara açıklasınlar ve onu gizlemesinler diye Allah, peygamberlerden aldığı söz gibi, sağlam bir sözü, âlimden almadıkça ona ilim vermez.”⁴³

Başka bir âyet:

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا.

“Allah’a dâvet edip sâlih amel işleyen ve: “Ben gerçek müslüman-lardanım”, diyen kimseden daha güzel sözleri kim var?” (Fussilet: 33)

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ.

“Ey Resûlüm! İnsanları, Kur’ânla ve güzel bir öğütlerle Rabbinin yoluna (İslâma) davet et.” (Nahl: 125)

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ.

43 Ebû Nuaym, İbni Mes’uddan rivayet etmiştir.

“Allah, ona (İsa aleyhisselâma) yazı yazmayı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretecek.” (Âl-i İmrân: 48)

Hadisler:

Peygamber (sallâllahu aleyhi ve sellem), Efendimiz Muâz (r.a.) Hazretlerini Yemen’e vali olarak gönderdiği zaman ona şöyle buyurmuştu:

لَا نَ يَهْدِي اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرَ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

“Kasem olsun ki, Allah’ın senin sebebinle bir kişiyi hidâyete erdirmesi, senin için bütün dünyadan ve içinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır.”⁴⁴

مَنْ تَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ أُعْطِيَ ثَوَابَ سَبْعِينَ صَدِيقًا.

“Kim, insanlara öğretmek için ilimden bir kısım öğrenirse, ona yetmiş sıddık sevabı verilir.”⁴⁵

مَنْ عِلِمَ وَعَمِلَ وَعَلَّمَ فَذَلِكَ يُدْعَى عَظِيمًا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ.

“Kim ilim öğrenir de amel eder ve başkasına da öğretirse, göklerde melekler arasında “Büyük Kişi” diye çağrılır.”⁴⁶

إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِلْعَابِدِينَ وَالْمُجَاهِدِينَ: اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ، فَيَقُولُ الْعُلَمَاءُ: بِفَضْلِ عِلْمِنَا تَعَبَّدُوا وَجَاهَدُوا، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنْتُمْ عِنْدِي كَبُغْضٍ مَلَائِكَتِي إِشْفَعُوا تُشَفَّعُوا، فَيُشَفَّعُونَ ثُمَّ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ.

“Kıyamet günü geldiği zaman, Allah âbidlere ve mücâhidlere şöyle buyuracak:

44 İmam Âhmed, Müsned’inde rivayet etmiştir.

45 Nesai, İlim babında.

46 Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs’de Ebu Abdullah El-Hakim’den.

“Giriniz cennete...” Âlimler diyecekler ki: “Bu âbidlerle mücâhidler, bizim ilmimizin bereketiyle ibâdet ettiler ve cihadda bulundular? (Onlar bizden önce mi cennete giriyorlar?).” Bunun üzerine Azîz Allah şöyle buyurur: “Siz benim katımda bazı meleklerim gibisiniz. Dilediğiniz kimselere şefâat ediniz, şefâatiniz kabul olunacaktır.” Âlimler de şefâat edecekler, sonra cennete girecekler.”⁴⁷

Bu fazilet, başkalarına ilim öğretmek sûretiyle ancak kazanılabilir. İlmi ile amel etmeyen ve onu başkalarına öğretmeyen kimse bu mertebeye ulaşamaz.

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنْتَزِعُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ أَنْ يُؤْتِيَهُمْ إِيَّاهُ وَلَكِنْ يَذْهَبُ بِذِهَابِ الْعُلَمَاءِ، فَكُلَّمَا ذَهَبَ عَالِمٌ ذَهَبَ بِمَا مَعَهُ مِنَ الْعِلْمِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا رُؤُسَاءُ جُهَالًا إِنْ سُئِلُوا أَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَيُضِلُّونَ وَيُضِلُّونَ.

“Aziz ve yüce Allah, insanlara ilmi verdikten sonra o ilmi onlardan söküp almaz. İlim, ancak âlimlerin ölmesiyle kaybolur. Her âlim öldükçe onunla beraber olan ilim de gider. Nihayet câhil başlardan başkası kalmayınca, kendilerine sorulduğu zaman cehâletle fetvâ verecekler. Böylece hem kendileri sapık olacak, hem de başkalarını doğru yoldan sapıtacaklar.”⁴⁸

مَنْ عِلِمَ عِلْمًا فَكَتَمَهُ أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ.

“Kim bir ilim öğrenir de, onu saklarsa (başkasına öğretmezse), Allah onu kıyâmet gününde ateşten bir gemle gembeyecektir.”⁴⁹

47 Ebu'l-Abbas ez-Zehebî, İbni Abbas'tan.

48 Buhari ve Müslim, İbni Amr'dan.

49 Ebû Davud, Tirmizî, İbni Mâce, İbni Hibban, Hakim,

نِعْمَ الْعَطِيَّةُ وَنِعْمَ الْهَدِيَّةُ كَلِمَةُ حِكْمَةٍ تَسْمَعُهَا فَتَطْوِي عَلَيْهَا ثُمَّ تَحْمِلُهَا إِلَى أَخٍ لَكَ مُسْلِمٍ تَعْلِمُهُ إِيَّاهَا تَعْدِلُ عِبَادَةَ سَنَةٍ.

“Hikmetli söz ne güzel bir bağış ve hediyedir! Öyle ki, bu hikmetli sözü işitiyorsun da ezberliyorsun. Sonra onu Müslüman bir kardeşine taşıyorsun da o ilmi ona öğretiyorsun. Senin bu işin bir senelik ibadete bedeldir.”⁵⁰

الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَمَا وَالَاهُ أَوْ مُعَلِّمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا.

“Dünya (insanı Allah’tan ayıran şeyler) lanetlenmiştir. Orada bulunanlar da lanetlenmiştir. Ancak noksanlıklardan berî olan Allah’ı anmak, Allah’ın razı olduğu işleri yapmak yahut öğreten âlim olmak veya ilim öğrencisi olmak müstesnadır.”⁵¹

إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ سَمَوَاتِهِ وَأَرْضِهِ حَتَّى التَّمَلُّةِ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الْخُوتِ فِي الْبَحْرِ لِيَصْلُوهَا عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ.

“Gerçekten yüce Allah ve melekleri, yer ve göklerin ehli, hattâ yuvasında bulunan karınca ve denizde bulunan balığa varıncaya kadar her şey, insanlara iyi ve yararlı şeyleri öğretene rahmet dileğinde bulunurlar.”⁵²

مَا أَفَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ فَإِنَّهُ أَفْضَلُ مِنْ حَدِيثٍ حَسَنٍ بَلَغَهُ فَبَلَّغَهُ.

“Bir müslümanın kendisine ulaşan sağlam bir hadisi olduğu gibi kardeşine iletmesinden daha üstün bir faydası olamaz.”⁵³

50 İbni Adiyy, ilim bahsinde İbn’i Abbas’dan.

51 Tirmizî ve İbni Mace, Ebû Hüreyre’den.

52 Tirmizî, Ebu’d-Derda’dan.

53 İbni Abdilber, Muhammed İbni Münkedir’den.